

II. RASPRAVE I ČLANCI

Franjo Emanuel Hoško

ABEKAVICA ILIRIČKA (1779.) STJEPANA AGJIĆA

Prof. dr. o. Franjo Emanuel Hoško, Teologija u Rijeci

UDK: 27(497.5) : 372.4(075.2)[81'36+243+238](=821.163.42)"1779"STJEPAN AGJIĆ (ADŽIĆ)

Izvorni znanstveni rad

Stjepan Agjić (1730.-1798.) svoju je Abekavicu iliričku (1779.) namijenio vjernicima u Slavoniji i Srijemu kao i Hrvatima u mađarskom dijelu Pečuške biskupije. Trebao je najprije služiti kao početnica, a zatim kao molitvenik i katekizam. Premda je to djelo maleno opsegom (24 stranica), ono je moglo odgovoriti trima postavljenim zadacima, tj. u isto vrijeme biti početnica u učenju čitanja i pisanja, molitvenik i katekizam. Slovoпись i jezik Abekavice iliričke ne odudara značajno od književnog i pravopisnog standarda slavonskih pisaca u Agjićevo vrijeme. Molitvenik je tako sastavljen da ga ubrzo mogu naučiti napamet svi koji se njime služe. Katekizam je izvorno sastavljen jer se sadržajno udaljuje od tada uobičajenog katehetskog priručnika Malog katekizma sv. Petra Kanizija i sigurno je pod utjecajem katekizama koji se trude oko crkvene obnove u duhu ranog jozefinizma. Ipak je pisan izvorno jer njegov dijaloški tekst izričito vodi računa o onima kojima je naviještanje upravljeno i ne zanemaruje taj pristup ni kada razlaže otajstva vjere i crkveno naučavanje.

Ključne riječi: Stjepan Agjić, slovnica, molitvenik, katekizam, rani jozefinizam.

* * *

Godine 1795., tj. šest godina poslije smrti Stjepana Agjića, pripisuje mu Josip Jakošić u svom spisu *Scriptores interamniae* djelo *Abecedarium Illyricum ad instituendos breviter parvos pueros in doctrina litterarum et doctrina fidei catholicae*.¹ Jakošić je zabilje-

¹ Usp. Milivoj ŠREPEL, Jakošićev spis "Scriptores Interamniae", *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knjiga 2., Zagreb, 1899., str. 132.

žio samo naslov Agjićeve knjige na latinskom jeziku, a nije naveo njezin hrvatski naslov ni neke druge oznake po kojima bi djelo bilo prepoznatljivo: ni mjesto tiskanja, ni broj stranica, ni format knjige; te oznake uglavnom bilježi kad spominje druga Agjićeva djela. Još 1983. Elizabeta Palanović u *Hrvatskom biografskom leksikonu* tako piše o Agjićevoj *Abekavici iliričkoj* da se mora zaključiti kako je izgubljena.² No, danas su poznata četiri primjerka; nalaze se u knjižnicama franjevačkih samostana u Šarengradu, Slavonskom Brodu i Požegi te u arhivskoj zbirci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. Točan naslov spisa, pisan onodobnim slavonskim pravopisom, glasi: *Abekavicza / illyricska / Za ubaviestiti malanu Diecsiczu u kratko / u nauku Knjighe, i nauka / Zakona /Katholicsanskoga / Potribita znati svakomu Malano- / mu i Velikomuz za Spasenje Dussse*. Djelo je tiskano anonimno, bez oznake mjesta tiskanja, ali “s dopusštenim staresinah, godine MDCCLXXIX”.³ Dakle, sam naslov ukazuje da knjižica ima dva dijela: “nauk knjige” i “nauk zakona katoličanskoga”. “Nauk knjige” zauzeo je samo dvije stranice, i to stranicu na poleđini naslovne stranice i prvu stranicu drugoga dvolista (str. /2/, /3/). Sam taj “Nauk zakona katoličanskoga” razdijeljen je u dva dijela: prvi sadrži molitve i katekizamske obrasce (str. /4-/14/), a drugi “nauk kerstianski”, tj. katekizam u uobičajenom značenju te riječi (str. /14-/24/). Katekizam je dijaloški, tj. sazdan od pitanja i odgovora, ali ima i u njemu nekoliko katekizamskih obrazaca.

1. Tko je bio Stjepan Agjić?

Stjepan Agjić rođen je 1730. u Rajevom Selu, od oca Ilije, krajiškog konjaničkog potkapetana. Osnovnu je školu pohađao u Vuko-

2 Elizabeta PALANOVIĆ, Adžić, Stjepan (Agyich, Stephanus), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb, 1983., str. 24.

3 *Abekavica ilirička*, naslovna stranica. Na naslovnoj stranici ima vinjetu, i to u elipsu upisan simbol Blažene Djevice Marije koji ukazuje na njezino kraljevsko dostojanstvo jer je iznad slova “MAR” ucrtana kruna, a ispod slova je srce probodeno mačem. Knjižica nije označena stranicama već je prvih sedam listova ispod teksta obilježeno velikim slovom A, a uz slovo stoji broj koji jasno ukazuje na njihov slijed. Premda knjižica ima na spomenut način obilježenih stranica, nije spomenuto obilježavanje svedeno samo na prvu stranicu šest dvolista jer je brojem sedam označen drugi list prvoga dvolista. Primjerak *Abekavice iliričke* u arhivskoj zbirci Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu nije uvezan, ali je cjelovit; to je, naime, lako provjerljivo po kustodama koje su ubilježene ispod teksta na koncu svake stranice.

varu i Iloku, gimnaziju u Szegedu. God. 1746. stupio je u Baču među franjevce Bosne Srebrene, ali je nakon uvodne godine franjevačkog odgoja napustio franjevce. Primio ga je pečuški biskup među kandidatima za svećeništvo pa je filozofiju završio u Budimu, a teologiju je studirao u Zagrebu, Pečuhu i završio u Trnavi. Za svećenika ga je 1758. zaređio srijemski biskup Nikola Gjivović. Biskup Juraj Klimo ga je do 1761. zadržao u Pečuhu u biskupijskoj kancelariji, a 1761. ga je imenovao župnikom u Nijemcima, začasnim kanonikom i tzv. vikarom za slavonske župe koje su do 1780. bile u sastavu Pečuške biskupije. Od 1763. do 1776. župnik je u Tovarniku i nadalje obavlja spomenutu službu vanjskog vikara. God. 1776. biskup Klimo ga je pozvao u Pečuh i postavio za kanonika teologa i upravitelja sjemeništa. Ondje je također predavao biblijske predmete u skladu s preuređenim programom nastave koji je 1774. proglasila država. Umro je 26. prosinca 1789. u Pečuhu.⁴

2. Agjićev slovoпис u *Abekavici iliričkoj*

Agjićeva *Abekavica ilirička*, tj. dvije stranice abecedarija u knjižici pod tim imenom, zapravo je kratak hrvatski slovoпис, prvenstveno namijenjen onima koji će se koristiti daljnjim tekstom te knjižice. Agjić najprije otiskuje abecedu, i to u pet različitih veličina, tri puta velikim slovima, a dva puta malim. Njegova abeceda kad je piše velikim slovima ima 27 slova, grafema; kad grafeme bilježi malim slovima, navodi 34 znaka. Povećanje ovog broja grafema čine: dvostruki “f”, “l”, “s”, dva grafema za fonem “s” i diftonzi “ae”, “oe” i “ct”; ukupno sedam novih grafema. Agjić ne naznačuje s grafemima paralelno i njihove foneme, ali djelomično objašnjava foneme pišući uz konsonante svih pet vokala (str. /3/), a zatim vokale stavlja između dva ista suglasnika. Vjerojatno je to bilo dovoljno za učenje čitanja pod vodstvom učitelja, premda se danas tek čitajući

4 Josip JAKOŠIĆ, *Scriptores Interamniae, Grada za povjest književnosti hrvatske*, knjiga 2., Zagreb, 1899., str. 132; Elizabeta PALANOVIĆ, Adžić, Stjepan (Agyich, Stephanus), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb 1983., str. 24; Mato BATOROVIĆ, Paviševićev suvremenik, crkveni djelatnik i pisac Stjepan Agjić (Adić), u A. PINTARIĆ, F. E. HOŠKO (ur.), *Zbornik o Josipu Paviševiću*, Osijek, 2006., str. 385-394.

tekst knjižice može u cijelosti prepoznati odnos grafema i fonema, odnosno cjeloviti Agjićev slovopis.

Grafem	ar, er	cs	Ch	tj	ex	Gh	gi	gj	nj	lj	s,f	sh	ss	hss	x	tcs	th
Fonem	r	č	Ć	ć	dž	G	đ	đ	nj	lj	s	š	š	š	ž	č	t

Osobitost Agjićevih grafičkih rješenja predstavlja vrlo često udvostručavanje vokala i konsonanata. Također se može nazvati Agjićevom posebnosću redovito povezivanje s prethodnom riječju svih oblika prezenta i futura glagola *biti*; uz različite glagolske oblike također povezuje osobne zamjenice u vokativu, oblike povratne zamjenice *se*, *si*, kao i enklitiku *li*. Dakle, prema općoj prosudbi, opravdano je reći da Agjić u slovopisu i grafijskim rješenjima slijedi opći pravac razvoja slavonske ili franjevačke grafije u drugoj polovici 18. st. Naravno, Agjić je slijedio svoje suvremenike slavonske pisce i u izboru književnog jezika pa koristi štokavsko narječje i ikavski govor, a ponegdje također preuzima ijekavski govor.

3. Agjićev molitvenik u sastavu *Abekavice iliričke*

Drugi dio svoje *Abekavice iliričke* sam Agjić naziva “Nauk zakona katoličkanskoga”. On ima dva dijela koja Agjić ne razlikuje; prvi je molitvenik (/4/-/14/),⁵ a drugi katekizam. Molitvenik počinje zazivom Presvetog Trojstva; zatim slijede molitve: Očenaš i Zdravomarija pa “Sklad Apostolski”, tj. Apostolsko vjerovanje, a onda Deset Božjih zapovijedi. Nakon tih molitvenih obrazaca slijedi Jutarnja

5 Prema zapisu Elizabete Palanović (Adžić, Stjepan (Agyich, Stephanus), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb, 1983., str. 24) danas je također nepoznat Agjićev molitvenik kojem naslov na latinski jezik Jakošić prevodi riječima: *Quotidiana mortis memoria et preces ad inpetrandam bonam mortem*. Stvaran naslov glasi: *Svakodnevna pomisao na smrt i molitva da se postigne milost dobre smrti*. Djelo je anonimno tiskano u Osijeku 1775. u malom formatu. Mato Batorović ga je pronašao u knjižnici franjevačkog samostana u Šaregradu; knjižica ima 24 stranice. Pronašao je također anonimno tiskanu 1808. u Budimu knjižicu pod istim naslovom, i to u Osijeku, vjerojatno u franjevačkoj knjižnici. Nakon što je usporedio tekst jedne i druge knjižice, utvrdio je da su iz osječkog izdanja u budimsko izdanje tekstovi preuzeti gotovo doslovno. Razlika je samo u tome što budimsko izdanje nema nekih dijelova teksta, npr. nema litanijski dio. - Mato BATOROVIĆ, *Paviševićev suvremenik, crkveni djelatnik i pisac Stjepan Agjić* (Adić), str. 388.

molitva s Pozdravom anđeoskim, a onda se Agjić vraća molitvenim i katekizamskim obrascima: pet crkvenih zapovijedi, dvije zapovijedi od ljubavi, tri krjeposti božanstvene, tri vrste dobrih djela, sedam djela duhovnog i tjelesnog milosrđa, pet “očućenjaha od tih”, sedam glavnih grijeha, grijesi koji u nebo vaju, četiri posljednje stvari, molitve prije i poslije jela, večernje molitve i na kraju molitvenika je molitva prije započinjanja kakva posla.⁶

4. Agjićev katekizam u *Abekavici iliričkoj*

Na deset stranica Agjić je u svojoj *Abekavici iliričkoj* objavio i *Nauk kerstjanski* (str. /14/-/24/). To je dijaloški katekizam, ali sadrži i katekizamske obrasce o vjeri, ufanju i ljubavi, tzv. “dillo vire” (str. /17/, /18/), “dillo ufanja” (str. /19/) i “dillo ljubavi” (str. /24/). Katekizam je razdijeljen na poglavlja, ali iznenađuje što je Agjić svjesno izostavio četvrto poglavlje o Božjim zapovijedima jer neposredno poslije trećeg poglavlja o ufanju nastavlja peto poglavlje o sakramentima (str. /19/). Tako je jasno naznačio da je namjerno izostavio četvrto poglavlje o Božjim i crkvenim zapovijedima. Možda je to

⁶ Agjić je prije svega prigodni pisac i pjesnik, najčešće na latinskom jeziku. Autor je sljedećih objavljenih spisa: *Sacerdos magnus R. P. Franciscus a Valkovarino*, Essekino, /1767./ - *Oratio funberis in exequiis Georgii Klimo, episcopi Quinqueecclesiensis, 1777., quam e cathedra illyrice peroravit, sed postea in latinum transtulit eeditque*. - *Funebre carmen piis manibus Georgii Klimo, episcopi Quinqueecclesiensis*. - *Concio illyrice ad populum dicta et postea in latinum translata... Mariae Theresiae... profusa in populos Slavoniae beneficentia, occasione, qua die 15. Octobris Kukoecvii celebrata 1779*. - *Bucollicon in auspicatissimum adventum ... Pauli Ladislai e comitibus de Esterhazy... Quinque Ecclesiarum episcopi, Quinque-Ecclesiis, 1781*. - *Ecloga ad...Paulum Ladislaum e comitibus Esterhazy... 1781*. - *Carmen in festam inaugurationem Petri Vegh, ... comitatus Baranyensiss supremi comitis... Quinque Ecclesiis, 1782*. - *Carmen in festam inaugurationem ...Fracisci Gyoery de Radvany... Comitatus Tolnensis supremi comitis...1783., Quinque Ecclesiis, /1783./ - Carmen i festam inaurationem ... Georgii Niczky... Comitatus Verocensis supremi comitis... 1783., Quinque Ecclesiis /1783./ - Carmen amilissimis honoribus... Francisci de Paula e Comitibus Balassa... dum proregem regnorum Croat. Dal. Et Slavoniae auspicio sublimaretur...1785. - Carmen ad regiam Academiam Quinqueecclesiensem ... comitibus Josephi Teleki oblatum 1786., Pestini, 1786. -Carmen honoribus ... Andreae Szabo, abbatis... delatum 1786., /Quinque Ecclesiis, 1786./ - Saeculum liberatae a tyraninide Turcica civitatis Quinqueecclesiensis amplissimis in honoribus dni comitis Francisci Szecheny... dicatum. 1786. /Quinque Ecclesiis, 1786./ - Carmen illustri genti Baronum Spleny de Mihaldi... capesseret, oblatum 1788., Pestini, /1788./ - Carmen in obitum clar. Cornidis... Viennae, 1788. - *Illustri viro comiti Dominico Cajaffa... /S. I., s. a./*. Spomenute je spise dijelom pribilježio već Jakošić, a u cijelosti Šime JURIĆ, *Jugoslaviae scriptores latini recentioris aetatis*, pars I, tomus I, Zagrabiae, 1768.; Mato BATOROVIĆ, *Paviševićev suvremenik, crkveni djelatnik i pisac Stjepan Agjić (Adić)*, str. 389-393.*

učinio zato što u petom dijelu o sakramentu pokore, tj. ispovijedi, izričito spominje u tzv. ispitu savjesti kako on treba obuhvatiti sve što je sadržaj Božjih i crkvenih zapovijedi, kao i ono što se odnosi na sedam glavnih grijeha i devet tuđih grijeha (str. /20/).⁷

4.1. Opći sadržaj Agjićeva katekizma

Prvo poglavlje Agjićeva katekizma nosi naslov "Od poznanja sebe istoga" (str. /14/-/15/). Vrlo je kratko, a postavlja pitanja i odgovore koji neobično približavaju sam katekizam onima koji se njime služe. Obrazlaže, naime, tko je čovjek, tko je kršćanin, po čemu je netko čovjek i po čemu je kršćanin i katolik. Drugo poglavlje razlaže vjeru u Boga i objašnjava što valja vjerovati o Presvetom Trojstvu i o svakoj božanskoj osobi (str. /15/-/18/). Dok se drugo poglavlje zadržava na tumačenju temeljnih sadržaja Vjerovanja, treće poglavlje vrlo kratko razlaže Očenaš (str. /18/-/19/). Agjić je izostavio četvrto poglavlje o Božjim i crkvenim zapovijedima da bi nastavio petim poglavljem "od ss. Sakramenatah" i u sedam paragrafa razlaže svih sedam sakramenata (str. /19/-/24/). Katekizam završava šestim poglavljem o ljubavi koje je neobično kratko, ali je sazdano jasno i kršćaninu prihvatljivo (/24/).

⁷ Iste 1779. godine, kada je Agjić objavio svoju *Abekavicu ilirčku*, dao je tiskati i franjevac Ivan Velikanović, u to vrijeme župnik u Vukovaru, knjižicu *Kratak / nacsin / za / ispovid dobro pripraviti se; / pravo ispoviditise; i ko- / risto pricestiti se. / Zatim / razlicisitih / stanjah, ljudih, / duxnosti / slide. Otcem, Materam, / i njihovim mladjim, od jednoga Fran- / ceskana, ispovidnika, Dervave Sveto- / ga Ivana Kapistraa, za upravu / i nauk ljubesnivo prikazan* (Osijek, 1779.). Brođanin Ivan Velikanović svoju je knjižicu također objavio anonimno. Uvodni dio u njoj predstavlja „Nauk i svitovanje otcem, materam i njiovim mladjim“ (str. /1/-/2/), a prvi je dio „Kratak nacsin za ispovid dobro pripravitise“ (str. 3-16), koji uključuje i pripremu i zahvalu za pričest. Drugi je dio osobito zanimljiv jer pod naslovom „Razlicisitih stanjah ljudih duxnosti“ (str. 17-24) zapravo postavlja temelje kršćanskog općeg morala, a izričito obiteljskog morala. Ipak Velikanović u drugom dijelu svoje knjižice ne tumači Božje zapovijedi na uobičajen katekizamski način, ali ih obuhvaća sadržajno. Tako se očito međusobno nadopunjuju Agjićeva *Abekavica ilirička* i Velikanovićev *Kratak način za ispovid* jer Velikanovićeva knjižica zapravo razrađuje četvrto poglavlje katekizma o Božjim zapovijedima. Štoviše, vrlo im je sličan, skoro isti, način iznošenja sadržaja jer naglašeno vode računa o onima kojima su namijenili svoje knjižice, i to do te mjere da su spremni odustati od cjelovitog sadržaja u želji da on bude jasan i da odgovora stvarnim vjerskim potrebama onih kojima ga žele ponuditi. Agjić i Velikanović sigurno su se dobro poznavali, a kao župnici u Srijemu često su se susretali, pa se nameće misao da su svoje knjižice sastavili dogovorno i objavili ih u isto vrijeme kako bi župnici u Slavoniji, Srijemu i Bačkoj mogli obje istovremeno koristiti, i to ne samo u prvom kršćanskom naviještanju, katehizaciji već i u naviještanju kojem je upravljeno sustavno pastoralno djelovanje.

Agjićev je katekizam nastao u vremenu kada u Slavoniji i Srijemu završava tradicija poslijetridentskih katekizama, a na pomolu su katekizmi u duhu jozefinizma. Stoga se najprije postavlja pitanje pripada li njegov katekizam kojoj od tih dviju tradicija.

4. 2. Nastanak Agjićeva katekizma u prijelomnom vremenu

Agjić je više godina pripravljaio svoj katekizam prije nego što ga je 1779. objavio. Tada je već tri godine boravio u Pečuhu izvan redovitog pastoralnog djelovanja na župi. Očito je smatrao da njegov katekizam može biti prikladan vjeronaučni priručnik, premda je upravo tih godina država odredila svoj katekizam naredivši da se on mora uvesti kao priručnik za poučavanje djece i odraslih. Agjićev katekizam u svom sadržaju tek djelomično ovisi o tzv. *Najmanjem katekizmu* sv. Petra Kanizija, katekizmu koji je bio prisutan na području kontinentalne Hrvatske sve vrijeme katoličke obnove u duhu Tridentskog sabora (1545.-1563.). Poput Kanizijevih katekizama, i Agjićev je razdijeljen na šest poglavlja, ali su naslovi i poglavlja vrlo različiti. Agjić nema Kanizijevo peto poglavlje o grijesima, koje valja izbjegavati, ni šesto poglavlje o dobrim djelima. No, u prvom je poglavlju Kanizijeva katekizma pitanje “Tko je kršćanin?”, a Agjić ga izdvaja u samostalno poglavlje proširujući njegov sadržaj pitanjem “Tko je čovjek?” Agjićeva razrada drugog poglavlja o vjeri usredotočena je na objašnjavanje trojedinog Boga s izričitim naučavanjem o vlastitostima svih triju božanskih osoba, a ne na objašnjenje katekizamskog obrasca Vjerovanja. Isto tako Agjić u poglavlju o ufanju ne razlaže molitvu Očenaša. Peto je poglavlje Kaniziju i Agjiću zajedničko jer tumači sakramente. Opet je Agjićevo tumačenje razumljivije od Kanizijeva. Pitanja su, naime, neposredna, polaze od temeljnog vjerničkog iskustva koje je usvojio svaki kršćanin, makar površno. To je upravo temeljna značajka vlastitog Agjićeva katekizma; polazište mu je, naime, antropološko i induktivno. Agjić, gdje god može, postavlja pitanja koja vjerniku nameće njegovu životno iskustvo i nastojanje da razumije i bolje objasni neposredni vjernički život kršćana. Takvi su i odgovori, premda ne odustaju od iznošenja

katoličkog vjerovanja i crkvenog učenja. Upravo je u odgovorima Agjić najbliži Kaniziju, ali ne toliko da bi se njegov katekizam moglo nazvati prilagodbom Kanizijeva katekizma. Točnije je reći da su odgovori u Agjićevu katekizmu izvorni i očit su plod nastojanja u poštovanju egzistencijalnog polazišta samih pitanja.

Batorović je u arhivu franjevačkog samostana u Šarengradu pronašao Agjićeve latinske zapise i dio teksta katekizma objavljenog u *Abekavici iliričkoj*. Latinske je zapise o katekizmu Agjić pisao 13. siječnja 1763. godine, a četiri stranice hrvatskog teksta katekizma zapisao je pod naslovom *Jezgra Nauka kerstjanskoga od Poznanja Sebe istoga, i ostali Za Spasenje duse potribiti u opcseno*. Ni u tom tekstu nema katekizamskog gradiva o Božjim zapovijedima, a u slijedu poglavlja taj dio nije ni predviđen jer su naznačeni dijelovi sljedeći: 1. dio o čovjeku, 2. o vjeri, 3. o ufanju, a 4. o ljubavi. Batorović je usporedio ovaj sačuvani rukopis i katekizam u *Abekavici iliričkoj* i utvrdio da postoje različitosti između ta dva teksta, ali da ima cijelih rečenica, pitanja i odgovora koji su potpuno isti.⁸

Upravo taj tekst koji je sačuvan u arhivu franjevačkog samostana u Šarengradu opravdava prosudbu da je Agjićev katekizamski tekst izvoran. On je, naime, gotovo posve neovisan o Kanizijevu katekizmu, a ne može biti ovisan ni o tzv. saganskim ili bečkim katekizmima opata Ignaza Felbigera, koji su preteče tzv. *Austrijskog katekizma*, proglašenog obveznim katekizmom u vrijeme jozefinizma, jer je prvi saganski ili bečki katekizam tiskan tek 1770. godine.⁹ Ovu prosudbu potvrđuje i uspoređivanje Agjićeva katekizma s tzv. najkraćom verzijom *Austrijskog katekizma*.¹⁰ Tu i tamo može se uočiti kako je Agjićev katekizam blizak *Austrijskom katekizmu* po pristupu onima kojima valja navijestiti osnove kršćanstva, tj. u pitanjima.

4.3. Agjićev je katekizam pokazatelj ozračja ranog jozefinizma

Usporedba Agjićeva katekizma s Kanizijevim katekizmom i s jozefinističkim katekizmima, dakle, pokazuje kako on ne pripada

8 Mato BATOROVIĆ, *Paviševićev suvremenik, crkveni djelatnik i pisac Stjepan Agjić (Adić)*, str. 388, 389.

9 Franjo Emanuel HOŠKO, *Negdašnji hrvatski katekizmi*. Zagreb, 1985., str. 123-126.

10 ISTI, *nav. djelo*, str. 131-133.

ni jednoj od tih dviju katekizamskih tradicija. Valja stoga zaključiti da je Agjić sastavio svoj katekizam na temelju osobnog iskustva pastoralnog djelovanja u Nijemcima i Tovarniku. Kod toga je ipak opravdano uzeti u obzir činjenicu da je katekizam objavljen u vremenu ranog jozefinizma, i to za biskupovanja u Pečuškoj biskupiji Jurja Klime, izričitog pristaše tzv. austrijskog kasnog jansenizma.¹¹ Biskup Klime je 1776. upravo Agjića smatrao najprikladnijim u zboru svećenika Pečuške biskupije za provoditelja obnove odgoja i obrazovanja klera prema zasadama ranog jozefinizma. To očito znači da je prosudio kako je i Agjić spreman doprinijeti obnovi Crkve i djelovati u duhu tzv. obnovnog katoličanstva koji je već prerastao u sastavnicu ranog jozefinizma.¹² Klime je Agjića dobro poznao jer je on bio uz njega od svojih prvih svećeničkih dana. Stoga nije neo-

11 Jansenizam je skupno ime za teološki, napose moralni, i politički pokret u 17. i 18. st. Ime je dobio po svom začetniku Corneliusu Jansenu (1583.-1638.), profesoru teologije i biskupu u Ypernu koji je u svom teološkom spisu *Augustinus* pokušao obnavljanjem naučavanja sv. Augustina o odnosu milosti i predodređenja uskladiti katoličko i protestantsko naučavanje o milosti i opravdanju. Jansenizam je k tome naglašavao da želi provesti cjeloviti program tridentskih reformi u Crkvi i isticao kako ostvarenju tog zadatka ne koriste redovnici; posebno je osuđivao djelovanje isusovaca. Naglašavao je također da vlast pape ugrožava prava biskupa i suprotstavio se učenju o papinoj neprevarljivosti, a smatrao je opravdanim da državne vlasti u svoju nadležnost preuzimaju i crkvene poslove. Jansenizam je i poslije Jansena opravdavao i poticao na sve veći utjecaj države u životu Crkve, smatrajući kako ona treba izvesti reforme u Crkvi i bez pristanka središnjih crkvenih vlasti u Rimu. - Usp. Peter HERSCHE, *Der Spaetjansenismus in Oesterreich*, Wien, 1977., str. 24-44.

12 Sredinom 18. st. jansenizam se pojavljuje u Austriji, a i u ostalim zemljama pod vlašću Habsburgovaca, kad ga prihvaćaju poneki biskupi, bečki nadbiskup kardinal Christoph Migazzi, čak i sama carica Marija Terezija. Uz njih vodeći crkveni i društveni krugovi traže puteve i sredstva za obnovu Crkve i njezino oslobađanje od baroknog kršćanstva. Ideje takva reformnog katolicizma zapravo su istovjetne s programom ublaženog jansenizma, koji je u zemljama njemačkog govornog područja općenito sinonim za pokret koji okuplja kršćane željne obnove crkvenog života. Stoga pristaše tzv. austrijskog kasnog jansenizma pokazuju suprotstavljanje molinizmu u prosudbi odnosa slobodne volje i milosti, odbijanje probabilizma i kazuistike u korist rigorističke ispovjedne prakse i takva procjenjivanja moralne odgovornosti te olakog dijeljenja pričesti, a kao uzor vjerskog života ističe se Pracrkva, a njezino naučavanje, organizacija i praksa poistovjećuju se sa „zdravim naukom“. Austrijski su jansenisti tako izmiješali jansenističko reformno nastojanje s nastojanjima katoličkog prosvjetiteljstva, a kad su prihvatili febronijanske ideje s baštinom konciliarizma, regalizma i galikanizma te shvaćanje da jedino apsolutistička država može biti vrijedan jamac ostvarenja takva reformnog programa, izgradili su idejni sustav jozefinizma. Tako je jansenizam pravi „teološki temelj austrijskog reformnog katolicizma, štoviše on je dao teološku osnovicu jozefinizmu.“ Jozefinizam i njegov idejni polog imaju dvije bitne sastavnice: prva je reformni katolicizam, a druga prosvjetiteljsko shvaćanje o državnoj Crkvi. - Eduard WINTER: *Der Jansenismus in Böhmen und Mähren und seine Bedeutung für die geistige Entwicklung Oesterreich-Ungarn*, u: *Sudforschungen*, 7(1942), str. 440-455; Peter HERSCHE, *Der Spätjansenismus in Österreich*, str. 357-358; Elisabeth KOVACS: *Giuseppinismo*, u: *Dizionario degli istituti di perfezione*, sv. 4, str. 1357-1361.

pravdano zaključiti da ga je smatrao bliskim vlastitim shvaćanjima.¹³ Na Agjića je mogao utjecati i njegov kolega u zboru kanonika Franjo Matej Krtica, profesor pečuške bogoslovne škole i kasniji đakovačko-srijemski biskup. I on je pripadao krugu oko biskupa Klime, a opravdano je tvrditi da su Klime i Krtica pripadali krugu ranih jozefinista, željnih crkvene obnove.¹⁴ Biskup Klime je tako sam potakao franjevca Emerika Pavića da na hrvatski prevede biblijsku povijest jansenističkog pisca Rayamonta *Ogledalo vire i zakona katoličanskoga to jest Sveto Pismo iliti Jezgra sviu dogagjajah Staroga i Novoga Zakona* (Budim, 1759.), a biskup Krtica koristio je prijevod *Malog saganskog katekizma* koji je također priredio Emerik Pavić.¹⁵ Stoga je nužno u prosudbi Agjićeva katekizma voditi računa i o činjenici kako je sam Agjić bio osoba osobitog povjerenja biskupa Klime, što mu je pružilo dodatnu slobodu da se odrekne Kanizijeva katekizma i traži vlastiti katekizamski izraz u naviještanju kršćanske vjere. Nema dovoljno znakova da je Agjić to učinio zbog usvajanja ideja ranog jozefinizma nego je opravdanije zaključiti da je Agjićev katekizam prije svega plod njegova osobnog zauzetog pastoralnog djelovanja koje je već bilo u ozračju pastoralnog nastojanja u duhu kasnog jansenizma i obnovnog katoličanstva, tj. katoličkog prosvjetiteljstva. Agjićev je katekizam po svom sadržaju i pristupu onima

13 Peter HERSCHE: War Maria Theresia eine Jansenistin? u: *Osterreich in Geschichte und Literatur*, 15(1971), str. 14-25. - ISTI: Erzbischof Migazzi und die Anfänge der jansenisti-schen Bewegung in Wien. u: *Mitteilungen des Ssterreichischen Staatsarchivs*, 24(1971), str. 280-309; György HOELVENYI, *Katholische Aufklärung und Jansenismus in Ungarn*, u: Elisabeth KOVACS (izd.): *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, Wien, 1979., str. 93-100.

14 Krtica je zajedno s Đurom Nunkovićem, također profesorom biskupijske bogoslovne škole u Pečuhu, izdao 1761. u Beču Muratorijevo djelo *De recta hominis christiani devotione* (Viennae, 1761.), i to kao adligat raspravi o njegovim tezama iz teologije i crkvenog prava pod naslovom *Dum conclusiones ex tractatu theologico de Divini Verbi Incarnatione ac de legibus et censuris in... cathedrali Quinque-Ecclesiensi... Anno 1761. propugnarent Ioannes Nunković et Mathias Gyurits*. - Na žalost, u nas se još nitko nije podrobnije pozabavio molitvenikom koji u samom svojem naslovu spominje L. Muratorija: *Kratek navuk od sv. meše, kakoti i molitve pod njum; iz vučenoga Muratoria, sv. Ferenca Saleziusa pismih i knjig izvadjen* (Zagreb, 1762./3.). - Usp. Franjo Emanuel HOŠKO: Prvi priručnik biblijske povijesti na hrvatskom jeziku u prijevodu Emerika Pavića, *Bogoslovska smotra*, 55(1985), str. 159-164.

15 Emerik Pavić (Budim, 1716. - Budim, 1780.) bio je dugogodišnji profesor visoke bogoslovne škole u sastavu franjevačkog Generalnog učilišta u Budimu, a zatim dekan istog školskog zavoda. Plodan je latinski i hrvatski pisac. Preveo je također katekizam Johanna Friedricha Golla *Jezgra rimskog pravovirnoga nauka kestjanskoga za mladež* (Budim, 1769.), a na zahtjev biskupa Krtice preveo je i *Mali saganski katekizam*. - Usp. F. E. HOŠKO, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, str. 111-115; 129, 130.

kojima valja upraviti prvo naviještanje kršćanstva doista prihvatljiv i razumljiv u tom ozračju i predstavlja važan dokument proširenosti katoličkog prosvjetiteljstva u istočnom dijelu Hrvatske.¹⁶

Zaključak

Stjepan Agjić svoju je *Abekavicu iliričku* namijenio vjernicima u Slavoniji i Srijemu kao i Hrvatima u mađarskom dijelu Pečuške biskupije. Trebala je najprije služiti kao početnica, a zatim kao molitvenik i katekizam. Premda je to djelo maleno opsegom, ono je moglo odgovoriti trima postavljenim zadacima. Slovoпись i jezik *Abekavice iliričke* ne odudara značajno od književnog i pravopisnog standarda slavonskih pisaca u Agjićevo vrijeme. Molitvenik je tako sastavljen da ga brzo mogu naučiti napamet svi koji se njime služe; isto tako i katekizam. No, on je izvorno djelo jer se sadržajno udaljuje od tada korištenog *Malog katekizma* sv. Petra Kanizija i blizak je katekizmima koji se u razdoblju prije usvajanja *Austrijskog katekizma* trude oko crkvene obnove u duhu ranog jozefinizma. Pisan je izvorno jer njegov dijaloški tekst izričito vodi računa o onima kojima je naviještanje upravljeno i ne zanemaruje taj pristup ni kada razlaže otajstva vjere i crkveno naučavanje. Stoga je razumljiv kao dokument katoličkog prosvjetiteljstva u Slavoniji i Srijemu u trećem desetljeću druge polovice 18. stoljeća.

16 Isto vrijedi i za Ivana Velikanovića (Slav. Brod, 7. VIII. 1723. - Vukovar, 21. VIII. 1803.), dugogodišnjeg profesora filozofije i teologije na Generalnom učilištu u Osijeku, provincijalu Provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1771.-1774.), koji je od 1778. do smrti bio župnik u Vukovaru. On je latinski i hrvatski pisac, a prijevodom djela francuskog jansenističkog pisca Francoisa Amaia Pougeta *Upućenja katoličanska* (sv. 1. i 2, Osijek, 1787., 1788.) otkrio je svoju opredijeljenost za obnovu Crkve u duhu katoličkog prosvjetiteljstva. - Usp. F. E. HOŠKO, Dva franjevačka započimanja u Slavanskom Brodu, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavanskom Brodu*, Slavonski Brod, 2000., str. 150-154.

**ILLYRIC ALPHABET (ABEKAVICA -1779),
OF STJEPAN AGJIĆ**

Stjepan Agjić (1730 – 1789) dedicated his Illyrian Abekavica (1779) to believers in Slavonia and Srijem as well as to Croats in the Hungarian part of the diocese of Peč. First it had to serve as an ABC book, then as a prayer book and catechism. Though it is a small book (only 24 pages), it could answer to three tasks, i.e. to be at the same time an ABC book to learn reading and writing, a prayer book and catechism. The writing and the language of Illyrian Abekavica are very close to literary and grammar standards of Slavonian writers in Agjić's time. The prayer book is written so that it could be easily learned by heart. This Catechism is authentic because it differs from the usual handbook of St. Peter Kaniza. The catechism is surely under the influence of catechisms that are trying to renew the church in the spirit of early Josephism. Still it is written authentically as its dialogue text especially takes care of those to whom the announcement is addressed. This approach is not neglected even when it speaks about mysteries of faith and ecclesiastical teaching.

Key words: Stjepan Agjić, ABC book, prayer book, catechism, early Josephus.